

Hädare med tur

Rahm, Olofsson och Wicksell var förstås inte ensamma på den svenska hädarscenen. Där fanns ett rätt stort antal åtalade personer, av vilka en del hade turen att bli frikända, andra inspärrade eller motarbetade. Låt mig börja med de frikända, som faktiskt i flera fall hade direkt nytta av kyrkans kitslighet på det viset att de blev kända och populära. Martyrskap kan så att säga löna sig.

Carl Michael Bellman, vår störste trubadur före Evert Taube och Cornelis Vreeswijk, hade till exempel inte ont av att *Gubben Noak* av en nitisk präst blev anmäld till konsistoriet i Lund.

Bellman hade klart för sig att det fanns kitsliga präster, så han lät försiktigtvis ge ut *Gubben Noak, Joakim uti Babylon* (med Susanna i badet) och några andra bibelparodier anonymt som skillingtryck. De blev populära på 1760-talet och åtminstone i Stockholm visste alla vem som låg bakom.

Gubben Noak bygger på en historia i första Mosebok, som handlar om hur Noak med familjen landsätter arken på Ararat, går i land, planterar vin, dricker sig berusad och hamnar naken i ett tält. Hans yngste son Ham

råkar gå in i tältet och får se Noaks snopp (svenskan här moderniserad, där står blygd). Han berättar om sin upplevelse för bröderna Sem och Jafet. De tar då en mantel, backar in i tältet och lägger diskret manteln över Noak. När han vaknar upp från ruset, blir han av någon underlig anledning arg på Ham, som var Kanaans fader.

–Förbannad vare Kanaan, säger Noak. En trälars träl må han vara åt sina bröder!

Den gammaltestamentliga historien är alltså tråkigare än Bellmans, som du hittar på nästa sida. Det hindrar inte att en nitisk präst i Barsebäck vid namn Nils Hofverberg anmälde Gubben Noak till konsistoriet i Lund, som var en sorts kyrklig domstol.

*Carl Mikael Bellman
(1740 – 1795) med
sin luta. Han lär ha
haft en späd men
vacker stämma.*

Gubben Noak :|
var en hedersman.
När han gick ur arken
plantera han på marken
Mycket vin, ja mycket vin,
ja detta gjorde han.

Aldrig sad' hon :|
Kära far, nå nå,
sätt ifrån dig kruset.
Nej, det ena ruset
på det andra :|
lät hon gubben få.

Noak rodde :|
ur sin gamla ark,
köpte sig buteljer,
sådana man säljer,
för att dricka :|
på vår nya park.

Gubben Noak :|
brukte egna hår,
pipskäg, hakan trinder,
rosenröda kinder,
drack i botten :|
Hurra och gutår!

Han väl visste :|
att en mänska var
torstig av naturen
som de andra djuren,
därför han ock :|
vin planterat har.

Då var lustigt :|
på vår gröna jord;
man fick väl till bästa,
ingen torstig nästa
satt och blängde :|
vid ett dukat bord.

Gumman Noak :|
var en hedersfru.
Hon gav man sin dricka;
fick jag sådan flicka,
gifte jag mig :|
just på stunden nu.

Inga skålar :|
gjorde då besvär.
Då var ej den läran:
jag ska ha den äran.
Nej i botten :|
drack man ur så här.

Gubben Noak trycktes först år 1791 som sång nr 35 i Fredmans sånger. I den kortare barnversionen har vinet censurerats bort och melodin förenklats. "Inga skålar" i sista versen syftar på att man brukade skicka runt en skål i stället för att ta nubbarna ur glas, därav uttrycket skål! Hofverberg hade rätt på så vis att Gubben Noak verkligen är en supvisa.

Hofverberg var mäktigt indignerad och skrev att djävulen genom sina verktyg boktryckarna lät utge förargliga visor för att utbreda sitt rike. En så helig Guds man som Noak, som kallats Rättfärdighetens Predikare, borde inte få vara "en drinkares gäck och visa i supelagen".

Hofverberg hade fått tag i ett skillingtryck, utgivet av Berlings tryckeri i Lund. Konsistoriet kallade in Berling, som till de närvarandes förvåning förklarade att han fått visan med anhållan om tryckning av prästen O. Barohn, som var andre stadskomminister i Lund. Barohn inkallades och förnekade att han hade beställt tryckningen. Det hade i stället hans svärmor, som fått visan av sin dotterson.

Barohn fick order att säga till sin svärmor att hon inte skulle befatta sig med sådana visor. Därefter beslöts att man skulle skicka ett cirkulär till alla stiftets präster med order att de skulle försöka få sina åhörare att frivilligt lämna ifrån sig dessa visor, "som förorsakade förargelse hos alla rättsinniga".

Erik Gustav Geijer är numera ingen kändis, men säger du "vad stort sker det sker tyst", "en händelse som ser ut som en tanke" eller "räds varken fan eller trollen", så citerar du Geijer.

"Med fem saker har jag befattat mig – ivrigt, om ej med framgång", skrev Geijer. "Filosofi, historia, vältalighet, poesi och musik. Det är de fem fingrarna på min hand, vilka jag ärligt uppövat och av vilka jag ej vill uppge någondera". Det är blygsamt av en man, som har be-

tecknats som "en av de största andarna i den svenska folkbildningens historia" och gjorde en lysande karriär.

Att han var religiös är helt klart. Det framgår t.ex. av hans kanske mest kända dikt:

Ensam i bräcklig farkost vågar
seglaren sig på det vida hav.
Stjärnhavet över honom lågar,
nedanföör brusar hemskt hans grav.
Framåt! så är hans ödes bud,
och i djupet bor, som uti himlen, Gud.

Han hade hunnit bli professor i historia i Uppsala när han 1820 författade *Thorild, tillika en filosofisk eller ofilosofisk bekännelse*. I den fanns två fotnoter om religion. I den ena skrev han som följer om treenigheten (Fadern, Sonen och den Helige Ande).

"Detta är en punkt, vari min övertygelse skiljer sig från det vanliga lärobegreppet. Läran om tre personer i en gudom förefaller mig som en olycklig metafysisk spetsfundighet och dessutom som början till den för kristendomen främmande polyteism (mångguderi), som genom jungfru Marias och helgonens tillbedjan i romerska kyrkan ytterligare utbildades."

Geijer menade också att trefaldigheten hör till "Guds uppenbarelse i tiden, inte till det eviga väsendet". Det visar att Geijer ingalunda förkastade vare sig Fadern, Sonen eller den Helige Ande och alltså inte bara var religiös, utan kristen.

I den andra fotnoten förklarade Geijer att läran om de tre personerna i Gudomen hade gett upphov till "den krasa idén om försoningsläran, att den andra personen i Gudomen (Sonen) genom att offra sig själv skulle försona den första personens (Faderns) straffande rättfärdighet".

*Erik Gustaf Geijer
(1783 – 1847).
Bland hans insatser kan nämnas att han introducerade liberalismen i Sverige och arbetade för slaveriets avskaffande i den svenska kolonien Saint Barthélemy i Karibien, 1878 såld till Frankrike av Oscar II.*

Om du inte begriper det sista, så gör det inget; försoningsläran har nog ingen annan heller begripit. Det är för mig en gåta att den på 1800-talet betraktades som så intressant att den splittrade Evangeliska Fosterlandsstiftelsen och gav upphov till Svenska missionsförbundet.

Hur som helst: 1812 års tryckfrihetsförordning innehöll en paragraf om förbud mot "förnekelse av Gud och ett liv efter detta, eller av den rena Evangeliska läran". Hovkanslern Gustaf af Wetterstedt ansåg att Geijer hade avvikit från den rena evangeliska läran och väckte åtal.

Det blev ett slag i luften. Geijer friades av juryn, enligt Nordisk Familjebok "till allmän glädje".

Henrik Bernhard Palmær är inte fullt så känd som Geijer. År 1838 startade han emellertid Östgöta-Correspondenten, som är en av landets största landsortstidningar.

Innan dess hade han sökt lärartjänster i Linköping, men fått nobben av bl.a. biskopen. Som hämnd skrev han i nummer 7 och 8 av Östgöta-Correspondenten den helt underbara uppsatsen

Yttersta domen i Kråkvinkel

Jag låg och sov och jag drömde. Nu bör herrskapet veta, att jag sover på tagelmadrass; och därav kommer förmodligen, att mina drömmar har anstrykning av häst; de liksom gnäggar och sparkar bakut. Så länge jag var barn och sov i dunbädd, var mina drömmar så oskyldiga och menlösa; de hade då anstrykning av fjäderfä.

Jag drömde, att årtusenden var förflutna och mossa redan länge hade växt på min och de övriga Kråkvinkelbornas gravar. Då blåste änkeängeln Mikael i domsbasunen och vi uppsteg med hast ur våra likkistor och bör-

jade klä oss till doms. För mig gick detta särdeles fort, ty jag ägde ingenting, inte en gång en skjorta att ta på kroppen. Tänker du – sa en av Kråkvinkelsborna – tänker du framträda alldeles naken inför vår Herre? Varför inte – svarade jag – går jag inte i de kläder, som Kongl. Majestät och kronan bestått mig?

När ärkeängeln Mikael upphört att blåsa, framträdde ärkeängeln Gabriel med en hisklig foliant i handen. Det var en katalog över Kråkvinkels hela befolkning. Han slog upp boken och uppräknade oss allesamman. Vi som hade studerat latin, svarade *adsum* (jag är närvarande). De övriga hojtade på svenska. Alla visade sig vara tillstädes, utom biskop X.

Var kan biskop X vara? – frågade ärkeängeln Gabriel. Då steg jag fram, bugade mig djupt och sa:

”Ers excellens! – ty alla ärkeänglar är excellenser, fast icke alla excellenser är ärkeänglar – Ers excellens! Ett så högtidligt tillfälle som detta kan svårligen avlöpa utan villervalla. Det är t.ex. rätt kinkigt att i hast få reda på sina arma benknor, ty den ena ligger här och den andra där. Om jag inte bedrar mig alltför mycket, går herr biskopen på kyrkogården och letar efter sitt huvud.

Då log ärkeängeln Gabriel och sa: Den gode Guden har inga orimliga anspråk. Han fordrar inte, att biskopen skall visa sig med huvud, emedan Han aldrig gett biskopen något sådant. Gå du och tillsäg biskopen att komma sådan, som han är.

Jag uträttade kommissionen, och herr biskopen infann sig äntligen sådan som han var.

Sedermera passerade ungefär en fjärdedels timma, varunder ingenting passerade. Emellertid stod jag och tänkte på alla mina synder, på det onda jag gjort – t.ex. åtskilliga tidningsartiklar – och det goda jag underlätit – t.ex. att sparka åtskilliga lymlar i – vad det nu heter. Den barmhärtige Guden ska nog förlåta mig alltsamman, sa jag till mig själv, sakta men förtröstansfullt. De övriga Kråkvinkelborna var också vid gott kurage, somliga av dumhet och somliga av religiositet.

När kvarten var förlupen, öppnade sig det stora stjärnetältet som var uppspänt över slätten. Vår Herre framträdde därur, och genast började hela skaran av de ringare änglarna eller, så till sägandes, änglapacket att ropa: hurra! I drömmen vågade jag betrakta vår Herre, men – mitt herrskap! – nu, då jag är vaken, vågar jag inte beskriva honom. Så mycket kan jag dock säga i förtroende, att den som har en sådan gestalt, ett sådant ansikte, som han, kan ropa: Varde ljus! utan att befara olydnad av elementerna.

Vår Herre ställde sig och beskådade oss, arma Kråkvinkelsbor, en god stund. Och när han det hade gjort, så gäspade han: Ni är får allihop; gå och ställ er på min högra sida.

Hej! nu är vi saliga – ropade Kråkvinkelsborna – och i glädjen hoppade de på ett ben och på två, ja till och med på tre. Även jag var särdeles belåten. Men ett förtröt mig likväl; det var den dubbelhet, som ligger i betydelsen får. Jag trodde mig ha märkt ett skimmer av smålöje på den gode Gudens läppar då han uttalade ordet. Är jag då

verkligen ett får? – frågade jag mig själv; och min egenkärlek, den kanaljen, svarade högljutt: *nej!*

Men jag tänkte allt mer och mer på saken, och ju mer jag tänkte, dess mattare blev egenkärlekens stämma, och en annan stämma lät höra sig ur djupet av min varelse, i början otydligt – men slutligen kunde jag helt tydligt urskilja det ordet – *bä*. Det var rösten av en liten, helt liten lammunge, som bräkte ur djupet av min varelse. – Jaså – sa jag då – jag ser, att det äger sin riktighet. Och sedan var jag vid samma hopp-lustigt-humör, som de övriga Kråkvinkelsborna.

Men *en* fanns ändå, som inte var glad. Det var Hin Håle. Han hade också infunnit sig, för att få sin procent av befolkningen och hade tagit med sig en säck, vari på sin höjd kunde rymmas ett par personer. I den säcken hade han ämnat stoppa dem, som möjligen skulle falla på hans andel. Hm! – tänkte jag för mig själv – att vara en sådan fähund, som han är, har ändå Hin Håle bra måttliga anspråk. – Men då han nu såg sig alldeles lottlös, blev han övermåttan bedrövad. Huvudet sänkte sig mot bröstet, tårarna kom honom i ögonen och med klagande stämma suckade han: nog trodde jag ändå, att jag skulle få domprosten Y, aldrig kunde jag misstänka, att jag till och med skulle gå miste om *honom*.

Titulus kan – sa jag och vände mig till Hin Håle – alls inte ha några giltiga skäl för de anspråk, som titulus gör på domprosten Y.

Det var väl fan, sa Hin Håle.

Och vilka skulle dessa skäl vara? frågade jag.

Till att börja med, så är han en jesuit, sa Hin Håle.

Ingalunda! – sa jag. Jesuiter finns inte mer; och när de fanns, var de jättar, svarta jättar, som hade kungarnas hjärtan och folkens öden i sina händer. Det är oförskämt att kalla herr dvärgen och domprosten Y jesuit.

Kan väl hända – sa Hin Håle och torkade bort sina tårar. – Men det var ändå en för god karl att gå miste om.

*Henrik Palmær
(1801 – 1854),
grundare av
Östgöta-
Correspondenten
och en stor hu-
morist.*

Och hur skulle titulus ha pinat honom, ifall han råkat i tituli våld, frågade jag.

Med att läsa sina egna bidrag till konsistoriets protokoll, svarade Hin Håle.

O vilket sataniskt påfund! utropade jag. Vilken raffinerad grymhet i uppfinnandet av kval! – Håren reste sig på

mitt huvud; i förskräckelsen vaknade jag, och min dröm var slut.

Kungliga justitiekanslersämbetet ansåg att *Yttersta domen i Kråkvinkel* innehöll gäckeri med Guds ord och lät beslagta resterande exemplar av Östgöta-Correspondenten nummer 8 – det var för sent att beslagta nummer 7. Stadsfiskalen i Linköping fick i uppdrag att väcka åtal.

I stämningsansökan skrev han att Palmær "tillåtit sig flera den religiösa känslan stötande uttryck: *Änglapacket*, ett uttryck, som troligen ännu ingen författare tillåtit sig, uppträder *hurrande*. Gud själv föreställes *gäspande*, en *lumpen*, mänsklig handling, som om Högsta Väsendet inte ens må tänkas... Sådan är den anda, som uttalar sig i hela artikeln, vilken inte låter försvara sig därmed, att den förklaras endast som ett skämt, ty skämt, riktat mot heliga ting, blir efter min övertygelse gäckeri med Guds ord."

Palmær försvarade sig med att det i *Yttersta domen i Kråkvinkel* inte fanns mer gäckeri med Guds ord än i Fredmans sånger och Gubben Noak. Enligt den heliga skrift fanns det en rangordning bland änglarna och han hade kallat de högsta änglarna excellenser och de ringaste för pack, "ty excellenser och pack är rangordningens Alfa och Omega". Vidare: "Gäspar någon vid hörandet av Tegnér's Frithiof eller av Mozarts Requiem, så är han ett fä, och hans gäspning är förvisso en lumpen handling. Gäspar han där Kråkvinkelborna samlats, vittnar gäspningen däremot efter mitt ringa förmenande både

om smak och omdöme. Det kommer således an på vad man gäspar åt.”

Palmær blev frikänd, och förmodligen ökade Östgöta-Correspondentens upplaga.

Strindberg är enligt Nationalencyklopedin ”den störste författaren i svensk litteratur”. Han är också en av världens mest berömda svenskar och som sådan efterföljare till Heliga Birgitta, Emanuel Swedenborg och Carl von Linné.

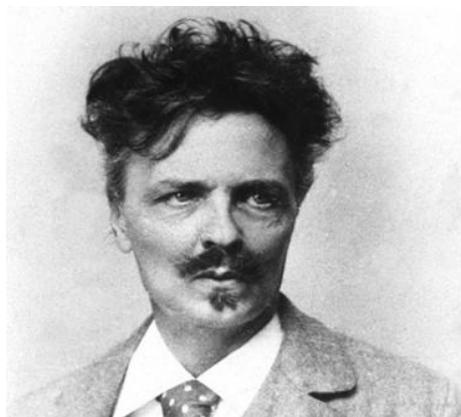
När Bonniers förlag år 1884 gav ut första delen av hans novellsamling *Giftas* hade han två dramatiska verk, två romaner, två diktsamlingar, ett kulturhistoriskt verk och två novellsamlingar bakom sig, var bosatt i Schweiz och fortfarande gift med Siri von Essen.

I novellen *Dygdens lön* finns följande text. ”Så blev han konfirmerad på våren... Det oförskämda bedrägeriet, som spelades med Högstedts Piccadon à 50 öre kannan och Lettströms majsoblater à 1 krona skålpundet, vilka av prästen utgavs för att vara den för över 1 800 år sedan avrättade folkuppvigglaren Jesus av Nasarets kött och blod föll icke under hans reflexion, ty man reflekterade icke på den tiden...”.

För detta blev Strindberg åtalad för hädelse enligt tryckfrihetsförordningens paragraf om ”gäckeri av Guds ord eller sakramenten”. Men Albert Bonnier hade ingen så kallad namnsedel som band Strindberg till författarskapet, så det fanns risk för att Bonnier i stället skulle å-

talas. Karl Otto Bonnier reste då ner till Genève och lyckades övertala Strindberg att komma till Sverige för att vittna. På centralstationen i Stockholm möttes han av över tusen anhängare och rättegången följdes med spänning i hela Europa.

Sedan Strindberg förklarar sig som författare till verket, kopplades Bonnier bort. Strindberg försvarade sig bl.a. med att han inte kunde skilja på vad som var männi-

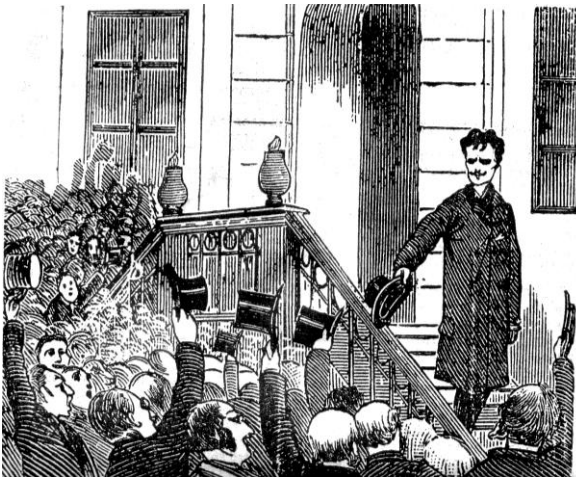
*Johan August
Strindberg
(1849 – 1912).*

skans eller Guds ord och att han inte bedrivit gäckeri med sakramenten, emedan han tagit saken på uppriktigaste allvar och endast lämnat en allmän upplysning. Om man med Gud menade Kristus, så hade förnekelse av Kristi gudom dittills inte ansetts vara hädelse mot Gud. En professor i kulturhistoria, vars förnämsta merit

var den berömda skriften *Bibelns lära om Kristus* hade gått fri från åtal.

Professorn ifråga var Viktor Rydberg, som faktiskt inte åtalades för sin bok, i vilken treenigheten förkastas och Jesus förklaras vara en människa och ingen Gud.

Den 17 november 1884 frikändes Strindberg av rådhusrätten i Stockholm.

*Strindberg
firas på
Grand.*

Han fick 300 beundrabrev, höll hov på Grand Hotel och firades i liberala kretsar som en hjälte. Enligt Nationalencyklopedin ska rättegången dock ha blivit "en stor psykisk påfrestning" för Strindberg, vars "paranoida tendenser stärktes och permanentades". Enligt 1918 års utgåva av Nordisk familjebok "synes åtalet ha haft mycket olycksbringande verkningar".

Hur vet man det? kan man fråga sig, när man inte ens kunde ställa en samstämmig psykiskt diagnos på den nu levande Anders Behring Breivik.

Källor och kommentarer

Wikipedia: Bellman och Gubben Noak.

Första Moseboken 10:18-25.

Lunds Stifts Herdaminne ser. II:7 s. 224.

Texten till Gubben Noak är hämtad från bokförlaget Prismas utgåva 1962.

Wikipedia och Nordisk familjebok: Erik Gustaf Geijer.

Rolf Karlbom: Tryckfrihetsmålet mot Erik Gustaf Geijer 1821, i Att följa sin genius, Geijerstudier VI (1982).

Nya beska droppar, H.B. Palmær (1988) s. 53 ff.

NE: August Strindberg.

Wikipedia: August Strindberg, Giftas.

Giftas I-II finns tillgängliga på Litteraturbanken eller Runeberg, rättegångsprotokollet på Stockholmskällan, internet.